

Dalykinių (ekonominių) tekstų skaitymas ir kondensuota aplinkybių raiška vokiečių ir lietuvių kalboje

Eglė Kontutytė

Anotacija. Padidėjus Lietuvoje dalykinių kalbų mokymo(si) poreikiui, lingvistiniai ir didaktiniai tyrimai, kurie padėtų organizuoti dalykinės kalbos mokymo procesą, tampa ypatingai svarbūs. Vienas iš aktyviausių dalykinės kalbos komunikacijos būdų ir svarbiausių dalykinės kalbos mokymo tikslų yra dalykinių tekstų skaitymas.

Skaitymo tyrinėtojai teigia, kad skaitomo teksto prasmė suvokiama, taikant „iš apačios į viršų“ (*bottom-up*) strategiją (teksto prasmė suvokiama remiantis lingvistine teksto informacija) ir „iš viršaus į apačią“ (*top-down*) strategiją (teksto prasmę suvokti padeda turimos dalyko žinios, sukaupta patirtis). Remiantis nuostata, kad pradedantieji skaityti užsienio kalba remiasi „iš apačios į viršų“ (*bottom-up*) strategija ir pradžioje perkelia gimtosios kalbos suvokimo strategijas, skaitydami tekstus užsienio kalba, galima daryti prielaidą, kad lietuviams, skaitantiems dalykinius tekstus vokiečių kalba, gali būti sunku suvokti aplinkybes, išreikštas veiksmažodiniu daiktavardžiu su prielinksniu, nes ši vokiečių kalbai būdinga kompleksiška aplinkybių raiška yra nebūdinga gimtajai skaitančiųjų kalbai, kurių skaitymo strategija yra susiformavusi, remiantis mažiau kondensuota dalyvine, pusdalyvine ir padalyvine aplinkybių raiška, būdinga lietuvių kalbai.

Per pastarąjį dešimtmetį, išaugus tarptautiniam bendradarbiavimui, sparčiai besivystant globalizacijos procesams, padidėjo dalykinės kalbos mokymo(si) poreikis. Sėkmingai organizuoti mokymo procesą galima, remiantis dalykinės kalbos lingvistinių ir didaktinių tyrimų rezultatais.

Vienas iš svarbiausių būdų gauti dalykinės informacijos užsienio kalba yra dalykinės literatūros skaitymas. Todėl dalykinių tekstų skaitymo mokymas yra vienas iš pagrindinių dalykinės kalbos mokymo tikslų. Šiame straipsnyje norėčiau palyginti kai kuriuos vokiečių ir lietuvių dalykinės kalbos gramatinius reiškinius, kurie galėtų sukelti sunkumų lietuviams, skaitantiems dalykinius tekstus vokiečių kalba¹. Kadangi gretinama lietuvių ir vokiečių kalbos, daugiausiai remsiuosiu Vokietijoje atliktais tyrimais, nes Lietuvoje dalykinė kalba ir jos mokymas mažai tirti.

1. Dalykinė kalba ir jos mokymo ypatumai

Dalykine kalba Vokietijos mokslininkai domėjosi jau nuo pat kalbotyros mokslo atsiradimo. Vienas pirmųjų dalykinės kalbos leksiką tirti ėmė Jacob Grimm (1785-1863). Dalykinės kalbos leksikos tyrimai tęsėsi ir šimtmečių sandūroje (H.Kenz, 1990, J.Bröcher, 1907, H.Schmidt, 1909) bei dar vėliau (A.Dörner, 1931, F.Krebs, 1934, W.Taenzler, 1955). Dvidešimtojo amžiaus šeštame ir septintame dešimtmetyje pradėta tirti kalbos funkciniai stiliai, į kalbą imama žiūrėti kaip į komunikacijos priemonę. Tokiu aspektu dalykinę kalbą pradeda tirti L.Mackensen (1959), D.Möhn (1963), H.Ischreyt (1965), L.Hoffmann (1976)². Dalykinė kalba lingvistų intensyviai tyrinėjama yra iki šių dienų, jos tyrimai įgauna vis platesnį mastą. Nesileisdami į išsamią dalykinės vokiečių kalbos tyrimų apžvalgą, paminėsime žymiausias vokiečių dalykinę kalbą tiriančius mokslininkus – tai K.D.Baumann, R.Beier,

R.Gläser, C.Gnutzmann, W.von Hahn, L.Hoffmann, H.Kalverkämper, D.Möhn, R.Pelka.³

Lietuvių dalykinę kalbą funkcinės stilistikos požiūriu tiria A.Bitinienė, nagrinėdama tokius funkcinis kalbos stilius kaip, pvz., mokslinį stilių, administracinį stilių, publicistinį stilių.

Taigi kas yra dalykinė kalba? Vienas iš tiksliausiai apibūdinančių dalykinę kalbą apibrėžimų yra pateiktas L.Hoffmann:

“Dalykinė kalba – tai visuma kalbos priemonių, kurios vartojamos dalyko apibrėžtoje komunikacinėje sferoje specialistų komunikacijos užtikrinimui” (Hoffmann, 1976: 170).⁴

Dalykinė kalba nėra homogeniška. Pagal L.Hoffmann modelį dalykinė kalba gali būti skirstoma horizontaliai ir vertikaliai. Horizontaliai kalba skirstoma pagal dalyką – medicinos kalba, gamtos mokslų kalba, ekonomikos kalba ir t.t. (Hoffmann, 1976: 176-177). Išskiriama apie 300 horizontalių dalykinės kalbos variantų. Vertikaliai dalykinė kalba skirstoma pagal jos specializacijos, abstrakcijos lygį. Tokia klasifikacija susijusi su dalykinės kalbos stiliumi ir situacija, kurioje realizuojama dalykinė kalba.

Pagal abstrakcijos lygį išskiriami tokie dalykinės kalbos variantai:

- A: teorinių mokslų kalba
- B: eksperimentinių mokslų kalba
- C: taikomųjų mokslų kalba
- D: gamybos kalba
- E: vartojimo kalba (Hoffmann, 1976: 186).

Taigi, tarkime, kad horizontalioje skalėje esanti ekonominė kalba gali turėti tokius vertikalios variantus kaip, pavyz-

³ Išsčiau apie tai žr. H.Schröder, 1988, psl. 23-31.

⁴ R.Buhlmann pateikia straipsnyje “Fachsprache Wirtschaft – gibt es die?” 13 dalykinės kalbos apibrėžimų (*Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache 1989*: 83-85).

¹ Čia pasirinkta ekonomikos dalykinė kalba.

² Išsčiau apie tai žr. D.Möhn, R.Pelka, 1987, psl. 1-4.

džiui, nespecialistų pokalbyje apie ekonomiką realizuojama kalba, paskaitoje ekonomine tematika realizuojama kalba ar verslo laiško, mokslinio straipsnio ekonomine tematika kalba. Kadangi dalykinė kalba kaip kalbos variantas yra nevienalytė, todėl dažnai yra vartojamas terminas *dalykinės kalbos*, o ne *dalykinė kalba*.

Su pragmatiniu-funkciniu požiūriu į kalbą septintame dešimtmetyje pasikeitė ir požiūris į kalbos mokymą. Septintame, aštuntame dešimtmetyje ima vyrėti komunikacinė kalbos mokymo kryptis. Užsienio kalbos mokymo centre esti nebe kalbos sistema, kurios reikia mokytis, bet komunikacinė situacija. Kalbos sistema tampa priemone komunikaciniams tikslams pasiekti, kalbinėms intencijoms realizuoti. Svarbi tampa mokinių poreikių analizė, konkrečių tikslų siekimas ir atitinkamos mokymo medžiagos parinkimas tiems tikslams pasiekti. Vienas iš kalbos mokymo tikslų tampa kalbinės kompetencijos ugdymas dalykinėje situacijoje. Pradėtas tirti ir dalykinės kalbos mokymo procesas. Dalykinės kalbos didaktikos terminą pirmą kartą vokiečių kalbos mokymo teorijoje pavartojo N.Becker (1974), vėliau su dalykinės kalbos mokymu susijusias problemas nagrinėjo, H.-R.Fluck (1976, 1983, 1984, 1985), C.Köhler (1985) W.Schleyer (1985), R:Buhlmann (1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1987, 1995), A.Fearns (1987, 1995), H.Schröder (1988, 1989), J.Bolten (1989, 1992).⁵

Dalykinės kalbos mokymas yra tarpdisciplininė mokslo šaka, susijusi su daugeliu mokslų, pavyzdžiui, su pedagogika, psichologija, specialybės dalykais, lyginamąja kultūrologija, suaugusiųjų mokymu, kalbotyra bei kalbos išmokimo teorija ir užsienio kalbos mokymu.

Dalykinės kalbos didaktikos uždaviniai turėtų būti:

- dalykinės kalbos lingvistinių tyrimų rezultatų perkėlimas į dalykinės kalbos mokymo procesą,
- reikiamų organizacinių, turinio ir metodinių sprendimų priėmimas, organizuojant dalykinės kalbos mokymą (Beier ir Möhn, 1982: 288).

Taigi betarpiškiausiai dalykinės kalbos mokymas yra susijęs su užsienio kalbos mokymo didaktika bei kalbotyros mokslu.

Komunikaciniam kalbos mokymui, kaip jau buvo minėta, svarbu konkretūs mokymo tikslai ir mokymo medžiaga jiems pasiekti. Dalykinės kalbos mokymo tikslai yra dalykinės leksikos (taip pat ir terminijos) bei dalykinės kalbos intencijų (t.y. apibrėžimo, palyginimo, išvardijimo ir kt.) raiškos mokymas, dalykinei kalbai būdingos gramatikos mokymas (receptyvios ir produktyvios), skaitymo, klausymo, kalbėjimo ir rašymo strategijų mokymas (Buhlmann ir Fearn, 1987: 87). Sėkmingai siekti dalykinės kalbos mokymo tikslų negalime be lingvistinių dalykinės kalbos tyrimų, antra vertus, dalykinės kalbos mokymo poreikis inspiruoja dalykinės kalbos lingvistinius tyrimus. Dalykinės kalbos mokymui svarbūs lingvistiniai tyrimo aspektai yra tokie:

- išaiškinti dalykinei kalbai būdingus fonologinius-grafeminius, frazeologinius-pragmatinius ypatumus,

- nustatyti, kokiomis kalbinėmis ir nekalbinėmis priemonėmis vyksta komunikacija tam tikroje situacijoje, kokios yra dalykinės kalbos intencijos ir jų raiška,
- iširti dalykinių tekstų rūšis, funkcijas ir struktūrą bei teksto komunikacines intencijas (apibrėžimas, aprašymas, išvardijimas ir t.t.),
- nustatyti leksikos minimumą, ir būdingus gramatinius reiškinius (morfologinius ir sintaksinius), atlikti terminijos tyrimus,
- atlikti gretinamąją analizę.⁶

2. Dalykinio teksto skaitymas, kondensacija ir suprantamumas

Kaip jau buvo minėta, vienas iš dalykinės kalbos mokymo tikslų yra dalykinių tekstų skaitymo mokymas. Priežastys, dėl kurių skaitome įvairius tekstus, dažniausiai yra dvi: skaitome todėl, kad mums tai teikia džiaugsmo, t.y. skaitymas yra malonumas, pramoga; skaitome ir dėl to, kad gautume informacijos, t.y. skaitymas yra informacijos gavimo būdas. Daugiausia dalykinės informacijos yra sukaupiama iš skaitomos literatūros. Studentams ar įvairių sričių specialistams gali netekti žodžiu komunikuoti užsienio kalba, tačiau skaityti literatūrą dabartinės globalizacijos ir tarptautinio bendradarbiavimo laikais jiems tenka labai dažnai. Taigi vienas iš svarbiausių mokymo tikslų yra dalykinių tekstų skaitymo mokymas. Todėl yra rengiami dalykinių tekstų skaitymo užsienio kalba kursai, parengta įvairių sričių (ekonomikos, teisės, medicinos ir kt.) vadovėlių pradedantiesiems, skirtų vien skaitymo mokymui.⁷

Skaitymo tyrinėtojai teigia, kad skaitomo teksto prasmė suvokiama, taikant „iš apačios į viršų“ (*bottom-up*) ir „iš viršaus į apačią“ (*top-down*) strategijas. Taikydami „iš apačios į viršų“ (*bottom-up*) strategiją, skaitytojai teksto prasmę suvokia remdamiesi lingvistine teksto informacija (gramatikos ir leksikos žiniomis), o taikydami „iš viršaus į apačią“ (*top-down*) strategiją – turimomis dalyko žiniomis, sukaupia patirtimi, nes skaitydamas apie žinomus dalykus, skaitantysis tekstą supranta geriau. Todėl, mokant skaityti dalykinius tekstus, dar prieš pradedant skaityti tekstą yra siūloma atlikti pratimus, kuriais suaktyvinamos skaitytojo žinios teksto tema, pvz., bandoma spėti, apie ką bus kalbama tekste. Taip mokoma taikyti „iš viršaus į apačią“ (*top-down*) strategiją.

Kaip rodo empiriniai tyrimai, „iš viršaus į apačią“ (*top-down*) ir „iš apačios į viršų“ (*bottom-up*) strategijos lygia-verčiai sąveikauja tik skaitant gimtąją kalbą. Pradedantieji mokytis užsienio kalbos labiau taiko „iš apačios į viršų“ (*bottom-up*) strategiją (Königs, 1993: 204). Be to, pradėję mokytis užsienio kalbos, mokiniai perkelia gimtosios kalbos skaitymo strategijas ir tik vėliau skaitydami taiko kalbos, kurios mokomasi, strategijas (Lutjeharms, 1997: 167).

⁶ Tokius lingvistinius tyrimus nurodo D.Eggers (*Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache* 1986, 1986: 74) ir H.Schröder (*Aspekte einer Didaktik/Methodik des fachbezogenen Fremdsprachenunterrichts*, 1988: 22-23).

⁷ Pvz., vokiečių kalba yra parengta vadovėlių serija *Bausteine Fachdeutsch für Wissenschaftler*. Julius Groos Verlag Heidelberg (parengta kartu su Goethe - Institut München).

⁵ Išsamiau apie tai žr. H.Schröder, 1988, psl. 23-31.

Taigi mokant skaitymo, gali pagelbėti gretinamoji ir klaidų analizė (Lutjeharms, 1997: 167). Reikia nustatyti, kokie gramatiniai reiškiniai kelia keblumą, suvokiant rašytinį tekstą, ir mokyti juos atpažinti.

Dalykinė kalba neturi tik jai vienai būdingos gramatikos. Dalykinės kalbos gramatika išsiskiria tuo, kad jai yra būdingas tam tikrų gramatinių reiškinių dažnumas, kurie kituose kalbos variantuose (grožinės literatūros kalboje, šneka-mojoje kalboje) yra vartojami ne taip dažnai kaip dalyki-nėje kalboje.

Vienas iš bruožų, būdingų dalykinei kalbai, yra kalbos kondensacija (komprimacija, kompleksiskumas). Kom-pleksiška kalbos raiška apibrėžiama kaip turinio raiška ma-žesniu skaičiumi raiškos vienetų, palyginti su eksplacitiška raiška (Polenz, 1988: 43). Sintaksinis ryšys yra tuo komp-lexiškesnis, kuo sakinio komponentas labiau priklauso nuo pagrindinės sakinio predikacijos, glaustesnis sintaksi-nis ryšys didina kalbos kondensaciją (Beneš, 1973: 40-41). Lietuvių kalbotyroje kalbos kondensaciją tyręs K.Župerka (1982: 109-110) vadina ją sintaksine (kompleksine) kon-densacija ir apibrėžia kaip „dviejų predikacijų („pranešimų“) nusakymą vientisinio sakinio struktūromis“ (Župerka, 1982: 109).

Vokiečių kalbos kondensacijos priemonių seka predikaty-vumo silpnėjimo ir kondensacijos stiprėjimo kryptimi yra tokia: šalutinis sakiny – dalyvinė arba infinityvinė kons-trukcija – daiktavardinė konstrukcija (Beneš, 1973: 40), o lietuvių kalbos kondensatorių: padalyvis – pusdalyvis – da-lyvis – bendratis – (veiksmazodinis ar būdvardinis) daikt-avardis – būdvardis (Župerka, 1982: 112). Tą pačią mintį galima realizuoti, pavyzdžiui, tokiais kalbinėmis pri-emonėmis:

*Tačiau daugiau patirties galima įgyti, **kai mes prekę vartojame.** / Tačiau daugiau patirties galima įgyti, **prekę vartojant.** / Tačiau daugiau patirties apie prekę galima įgyti **per vartojimą.***

Pirmame variante šalutinis sakiny (*kai mes prekę varto-jame*) turi aiškiai išreikštą predikatyvumą, mažiau kon-densuotos kalbos priemonės, padalyvinės konstrukcijos (*prekę vartojant*) kondensacijos laipsnis yra didesnis, o veiksmazodinis daiktavardis (*per vartojimą*) yra labiausiai kondensuota raiškos priemonė.

G.Littmann nuomone, dalykinės kalbos sintaksės bruožas yra jos kompleksiskumas. Tai susiję su dalykinės kalbos tikslu perteikti tiksliau ir glausčiau kuo daugiau infor-macijos. O sintaksės „dalykiškumas“ nustatomas, trans-formuojant ją į paprastesnes struktūras (Littmann, 1986: 98). Galima manyti, kad skirtingose kalbose kondensacijos priemonės gali būti skirtingos ar tam tikros priemonės var-tojamos dažniau nei kitos.

Vokiečių dalykinei kalbai būdinga kondensuota raiška sunkina dalykinių tekstų supratimą, nes turinys, išreikštas kondensuotomis kalbos priemonėmis, darosi skaitytojui sunkiai suvokiamas (Polenz, 1988: 3).

Remiantis M.Lutjeharms, G.F.Königs ir anksčiau minėtais teiginiais apie „iš apačios į viršų“ (*bottom-up*) strategijos svarbą pradedantiems mokytis skaityti tekstus užsienio kalba, apie gimtosios kalbos strategijų perkėlimą, prade-dant skaityti tekstus užsienio kalba, gretinamoji dalykinių

vokiečių ir lietuvių kalbos tekstų kondensacijos priemonių analizė galėtų padėti nustatyti gramatinius reiškinius, kurie gali sukelti sunkumų, suprantant dalykinius tekstus.

3. Aplinkybių raiška vokiečių ir lietuvių dalykinėje kalboje

Pavyzdys, kad skirtingoms kalboms būdingesnės skirtingos kondensacijos priemonės, galėtų būti kondensuota aplinky-bių (veiksmazodiniais daiktavardžiais su prielinksniais ir dalyvinėmis grupėmis) raiška vokiečių ir lietuvių kalbų dalykiniuose tekstuose. Tai gali sukelti sunkumų skaitant dalykinę literatūrą.

Analizei pasirinkta monografijos ir moksliniai straipsniai vokiečių (Scheurer, St, 1997. *Strategische Steuerung zwi-schen Planung und Selbstorganisation. Die Unternehmung*, 3, 216-228. Gönner, K., Lind, S., Weis, H., 1990. *Allgemeine Wirtschaftslehre*. Bad Homburg von der Höhe, 409-417. Kneschapek F., 1994. *Unternehmung und Volkswirtschaft*. Stuttgart, 30-46. Samuelson, P.A., Nordhaus, W.D., 1987. *Volkswirtschaftslehre*. Band, 1. Köln, 177-179.) ir lietuvių kalba (Bosas, A., 1999. *Strate-ginio valdymo mechanizmo vaidmuo didinant konkuren-cingumą. Ekonomika*, 49, 17-26. Martinkus, B., Žilinskas, V., 1997. *Ekonomikos pagrindai*. Kaunas, 43-54). Kadangi nebuvo analizuoti kitų mokslų analogiškų žanrų tekstai bei kitų žanrų ekonomikos tekstai, tyrimo išvados daromos, remiantis tik horizontalaus dalykinės kalbos varianto ekonominės kalbos vieno vertikalaus varianto (teorinių mokslų tekstų) kalbos duomenimis, nemanant, kad tai yra būdinga nei moksliniam stiliui nei kitų žanrų ekonomikos kalbos tekstams.

Viena iš būdingiausių dabartinės vokiečių kalbos kondensacijos priemonių yra veiksmazodinių daiktavardžių grupės (Polenz, 1988: 42, Braun, 1987: 24, Beneš, 1973: 43-44). Jos dažnai vartojamos vietoj šalutinių sakinių, o semanti-niai ryšiai čia yra reiškiami ne jungtukais, o prielinksniais ar kilmininku (Polenz, 1988: 30). P.Braun svarsto, kaip to-čia kondensuota raiška įtakoja suvokimo procesą:

“Viena vertus, galima pastebėti, kad sakiniai yra trumpesni ir nėra tiek daug šalutinių sakinių. Tačiau šie trumpesni sakiniai talpina ne mažiau, o daug daugiau informacijos. Taip pateikiama forma neatitinka turinio: ženklų skaičius tampa mažesnis, o informacijos kiekis didesnis. <...> Nors kalbos yra mažiau, sakiniai trumpesni, tačiau reikia daugiau pastangų (kalbėti ir suprasti)” (Braun, 1988: 124).

Be to, sintaksiniai ryšiai, išreikšti daiktavardiniais žodžių junginiais, nėra taip aiškiai suvokiami, kaip išreikšti jungtukais (Braun, 1987: 124, Polenz, 1988: 30).

Minėta kondensacijos priemonė, veiksmazodiniais daikt-avardžiais su prielinksniais, vokiečių dalykinėje kalboje la-bai dažnai yra reiškiamos aplinkybės. Tokios gramatinės konstrukcijos yra šalutinio sakinio kondensuotas sintak-sinis sinonimas ir todėl gali būti transformuojamos į šalu-tinį aplinkybės sakinį. Tuomet daiktavardis tampa veiks-mazodžiu, išreiškiančiu tarinį, o prielinksniu išreikštą sin-taksinį ryšį žymi prijungiamojo sakinio jungtukas, pvz.:

für die Verwirklichung einer Strategie=damit die Strategie verwirklicht wird
durch die Aufstauung der Entwicklungsdynamik=wenn die Entwicklungsdynamik aufgestaut wird

*unter Abzug aller Vorleistungen=wenn alle Vorleistungen abgezogen werden
ohne Inanspruchnahme von Fremd- bzw. Vorleistungen=ohne dass Fremd- bzw. Vorleistungen in Anspruch genommen werden
in Anlehnung an Hajak= wenn man an Hajak anlehnt zur bisherigen Betrachtung des Unternehmens= wie bisher das Unternehmen betrachtet wurde
mit der Bezeichnung des Unternehmens als „soziales dissipatives System“=wenn wir das Unternehmen als „soziales dissipatives System“ bezeichnen
mittels direkter Eingriffe=indem direkt eingegriffen wird bei Vorliegen einer äusserst hohen Prozessdynamik=wenn eine äusserst hohe Prozessdynamik vorliegt.*

Lietuvių dalykinei kalbai ši kondensacijos priemonė nėra būdinga. Buvo išanalizuota 400 sakinių iš minėto straipsnio apie įmonės valdymą ir minėtų monografijų apie šalies nacionalinį produktą vokiečių kalba ir 400 sakinių iš straipsnio ir monografijos tomis pačiomis temomis lietuvių kalba. Vokiečių kalbos sakiniuose veiksmožodinių daiktavardžių su prielinksniais rasta 55, o lietuvių kalbos 400-uose šimtuose tokių sakinių - tik 2 analogiškos raiškos atvejai (pagal piniginius mokėjimus, prieš privatizavimą) (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Veiksmožodiniai daiktavardžiai su prielinksniais

Vokiečių kalba	Lietuvių kalba
55	2

Kaip jau buvo minėta, galima kondensacijos priemonė, pasitaikanti dalykinėje vokiečių kalboje, yra dalyvinės konstrukcijos⁸ (Beneš, 1973: 43):

*- Zu suchen sind somit die Antworten auf die Fragen, wie das komplexe System „Unternehmen“ vor dem Hintergrund seiner Einbindung in eine dynamische Umwelt sinnvoll beschrieben werden soll und wie ausgehend von diesem Systemverständnis die Steuerung des Unternehmens erfolgen kann.
- Für jeden Sektor werden sämtliche Einnahmen und Ausgaben – nach einheitlichen Kriterien gegliedert – ausgewiesen.
- Zusammenfassend gesehen, kann in einer gleichgewichtsnahen Phase durchaus von einer gewissen Prognostizierbarkeit der zukünftigen Unternehmensentwicklungen ausgegangen werden.
- Sie zeigen die Entwicklung der „Performance“ der zwölf EG-Länder – gesamthaft betrachtet – von 1960 bis 1990 im Vergleich zur Entwicklung im Pazifischen Wirtschaftsraum.*

Dalyvinės konstrukcijos, kaip jau anksčiau buvo minėta, pasižymi mažesne kondensacija nei veiksmožodinių daiktavardžių junginiai su prielinksniais, nes jos yra mažiau priklausomos nuo pagrindinės sakinio predikacijos. Dalyvinės konstrukcijos užima tarpinę poziciją tarp sakinio dalių ir šalutinių sakinių⁹. Nors jos ir neturi sintaksinio veiksnio,

⁸ Vokiečių kalboje nėra lietuvių kalbos veiksmožodžių formas kaip pusdalyvis ir padalyvis atitinkančių veiksmožodžių formų. Vokiečių kalboje tėra tik dalyvinės veiksmožodžių formos Partizipl (veikiamosios rūšies dalyvis) ir PartiziplII (neveikiamosios rūšies dalyvis).

⁹ DUDEN gramatikoje dalyvinės konstrukcijos vadinamos dalyviniais sakiniais (der Partizipialsatz) (DUDEN Grammatik, 1995: 599).

kaitomo veiksmožodžio ir jungtuko, tačiau jos turi sakiniui reikalingą predikaciją: veiksnys, nors ir nėra išreikštas paviršinėje sakinio struktūroje, yra atpažįstamas iš pagrindinio sakinio, o tarinių atstoja dalyvis. Todėl dalyvinės konstrukcijos galima vadinti redukuotais šalutiniais sakiniais (Helbig ir Buscha, 1984: 651-652).

Ir lietuvių kalbos kondensacijos priemonės, kaip jau buvo užsiminta, yra padalyvių, pusdalyvių bei dalyvių konstrukcijos (Župerka, 1982: 112-115):

*- Tačiau dažniausiai, tenkinant įtakos grupių interesus, priimami įvairūs kompromisiniai sprendimai.
- Nors ir efektyviai dirba, Klaipėdos uostas nebus apkrautas, jeigu krovinų gabenimas visu maršrutu, įskaitant vežimą geležinkeliu, bus brangesnis, negu vežant kitu maršrutu.
- Korporacija, investuodama palyginti nedaug lėšų, įsisavino naują rinkos nišą.
- Tačiau subyrėjus Sovietų Sąjungai ir įsigalint rinkos ekonomikai šioje erdvėje, pakito gabenamų per Klaipėdos uostą krovinų srautai, ir kiekvienas uostas, norėdamas išgyventi, keitė krovos darbų struktūrą.
- Žinoma, įvertinę bendrąją gamybos apimtį, dar nesužinosime apie šalies žmonių gyvenimo lygį.*

Ir lietuvių kalbotyroje, kaip jau buvo minėta, yra teigiama, kad dalyviai, pusdalyviai ir padalyviai, prisijungę vieną ar kelis savarankiškus žodžius sakinyje gali sudaryti daugiau ar mažiau autonomiškas konstrukcijas, kurių viduje galima įžvelgti antrinių predikacinių santykių užuomazgą (Labutis, 1998: 312). Pagal lietuvių kalbos kondensacijos priemonių kondensacijos stiprėjimo seką padalyvių, pusdalyvių ir dalyvių konstrukcijos yra mažesnės kondensacijos raiškos priemonės nei daiktavardinės konstrukcijos (Župerka, 1982: 112).

Vokiečių kalbos dalyvinės konstrukcijos, sakinyje reiškančios aplinkybes, savo struktūra ir funkcijomis yra panašios į lietuvių kalbos dalyvines, pusdalyvines ir padalyvines aplinkybes. Skiriasi tik jų vartojimo dažnumas. Dalyvinės žodžių grupės vokiečių dalykinėje kalboje yra nedažnas reiškinys (Beneš, 1973: 43). Anksčiau minėtuose 400 vokiečių dalykinių tekstų sakiniuose dalyvinių konstrukcijų, atliekančių aplinkybių funkciją sakinyje, rasta 16. Lietuvių kalboje tame pačiame skaičiuje sakinių - 116 dalyvinių, pusdalyvinių ir padalyvinių žodžių grupių. (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Dalyvinės, pusdalyvinės ir padalyvinės žodžių grupės

Vokiečių kalba	Lietuvių kalba
16	116

Išvados

Padidėjus Lietuvoje dalykinių kalbų mokymo(si) poreikiui, lingvistiniai ir didaktiniai tyrimai, kurie padėtų organizuoti dalykinės kalbos mokymo procesą, tampa ypatingai svarbūs. Vienas iš aktyviausių dalykinės kalbos komunikacijos būdų ir dalykinės kalbos mokymo tikslų yra dalykinių tekstų skaitymas.

Dalykinės kalbos būdingas bruožas - kalbos kondensacija, kuri sunkina teksto supratimą, įvairiose kalbose gali turėti skirtingus tai kalbai būdingesnius raiškos būdus.

Aplinkybių raiškai vokiečių dalykinėje kalboje yra būdinga tokia kondensacijos priemonė kaip veiksmožodinis daiktavardis su prielinksniu (55 atvejai – 400 sakiniuose). Lietuvių kalboje, kaip veiksmožodinėje kalboje, aplinkybės yra labai dažnai reiškiamos dalyvinėmis, pusdalyvinėmis ir padalyvinėmis žodžių grupėmis (116 atvejų – 400 sakinių). Aplinkybių raiška veiksmožodiniais daiktavardžiais su prielinksniu pasitaiko retai (2 atvejai – 400 sakiniuose). Apie tai, kad vokiečių dalykinei kalbai nėra būdingos dalyvinės žodžių grupės, liudija 16 atvejų, rastų 400-se sakinių:

3 lentelė. Vokiečių ir lietuvių kalbų dalyvinių žodžių grupių palyginimas

	Prielinksninės grupės	Dalyvinės grupės
Vokiečių kalboje	55	16
Lietuvių kalboje	2	116

Remiantis nuostata (Königs, 1993: 204 ir Lutjeharms, 1997: 167), kad pradendantieji skaityti užsienio kalba remiasi „iš apačios į viršų“ (*bottom-up*) strategija ir pradžioje perkelia gimtosios kalbos suvokimo strategijas, skaitydami tekstus užsienio kalba, galima daryti prielaidą, kad lietuviams, skaitantiems dalykinius tekstus vokiečių kalba, aplinkybes, išreikštas veiksmožodiniu daiktavardžiu su prielinksniu, suvokti gali būti sunku, nes ši vokiečių kalbai būdinga kompleksiška (turinti mažiau kalbos vienetų) aplinkybių raiška yra nebūdinga gimtajai skaitančiųjų kalbai, kurių skaitymo strategija yra susiformavusi, remiantis mažiau kondensuota dalyvine, pusdalyvine ir padalyvine aplinkybių raiška, būdinga lietuvių kalbai. Juolab, kad, kaip teigia P. von Polenz (1988: 30) ir P. Braun (1987: 124), ši raiška ir skaitant gimtąją kalba kelia sunkumų,

Eglė Kontutytė

Lesen von Fachtexten (Wirtschaftstexten) und die Kondensation von Adverbialbestimmungen in deutscher und litauischer Sprache

Zusammenfassung

Mit dem zunehmenden Bedarf an fachbezogenem Fremdsprachenunterricht müssen die Lernziele und Besonderheiten der Fachsprachen und deren Vermittlung definiert werden.

Eines der Lernziele im fachbezogenen Fremdsprachenunterricht ist das Lesen. Der Leseprozess wird von 2 Lesestrategien der *top-down* (text-, wortbezogene Lesestrategie) und der *bottom-up* (erfahrungs-, wissensbezogene Lesestrategie) gesteuert. Im Anfangsstadium greifen die Leser auf die *bottom-up*-Strategie zurück und übertragen die in der Muttersprache erworbenen Lesestrategien auf das fremdsprachliche Lesen, deshalb ist die kontrastive Analyse für die Vermittlung des Lesens in der Fremdsprache wichtig.

Die Fachsprachen haben den Hang zur Kondensation (Inhaltsausdruck mit verdichteten sprachlichen Mitteln), die Textverständlichkeit reduziert. Die Adverbialbestimmungen werden öfters durch Nominalgruppen in der deutscher Sprache, in litauischer Sprache dagegen durch Partizipialkonstruktion ausgedrückt, die weniger kondensiert sind. Das kann dem litauischen Leser beim Lesen deutscher Texte Verstehensprobleme bringen.

Straipsnis įteiktas 2001 03
Parengtas publikuoti 2001 06

Apie autorę

Eglė Kontutytė, filologijos mokslų krypties doktorantė (nuo 1999 m.). 1990 m. Vilniaus universitete baigė germanistikos studijas, nuo 1990 m. iki 1999 m. dėstė vokiečių kalbą ekonomiką studijuojantiems studentams. Šiuo metu dirba Vilniaus universitete, Vokiečių filologijos katedroje.

Mokslinių interesų sritys: vokiečių kaip svetimos kalbos mokymo metodika, dalykinė kalba.

Adresas: Vilniaus Universitetas, Vokiečių filologijos katedra, Universiteto g. 3, LT-2000 Vilnius, Lietuva.

suvokiant teksto prasmę, ir yra skirta dalykinę literatūrą įpratusiam skaityti skaitytojui (Polenz, 1987: 99).

Literatūra

1. Beier, R., Möhn, D. (1982) Fachsprachlicher Deutschunterricht. Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache 1982. München.
2. Beneš, E. (1973) Die sprachliche Kondensation im heutigen deutschen Fachstil. Linguistische Studien. Düsseldorf.
3. Bitinienė, A. (1997) Funkciniai stiliai: sakinio ilgis ir struktūra. Vilnius.
4. Braun, P. (1987) Tendenzen in der deutschen Gegenwartssprache. Stuttgart.
5. Buhlmann, R. (1989) Fachsprache Wirtschaft – gibt es die? Jahrbuch deutsch als Fremdsprache 1989. München.
6. Buhlmann, R., Fearens, A. (1987) Handbuch des Fachsprachenunterrichts. Berlin.
7. DUDEN – Grammatik. (1995) Mannheim.
8. Eggers, D. (1986) Fachsprache und Fachsprachenvermittlung. Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache 1986. München.
9. Helbig, G., Buscha, J. (1984) Deutsche Grammatik. Leipzig.
10. Hoffmann, L. (1976) Kommunikationsmittel Fachsprache. Berlin.
11. Königs, G.F. (1993) Wie fertig sind wir mit den Fertigkeiten? Deutsch als Fremdsprache, 4.
12. Labutis, V. (1998) Lietuvių kalbos sintaksė. Vilnius.
13. Littmann, G. (1986) Fachsprachliche Syntax. Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache 1986. München.
14. Lutjeharms, M. (1997) Reading Skills for weak Learners. Languages for work and life. Council of Europe.
15. Möhn, D., Pelka R. (1984) Fachsprachen. Tübingen.
16. Plenz von, P. (1988) Deutsche Satzsemantik. Berlin.
17. Schröder, H. (1988) Aspekte einer Didaktik/Methodik des fachbezogenen Fremdsprachenunterrichts. Frankfurt am Main.
18. Župerka, K. (1982) Vientisinio sakinio struktūra kaip sintaksiniai kondensatai. Vientisinio sakinio semantika. Vilnius.